Περιεχόμενα

Σημείωμα του επιμελητή έκδοσης 11

Πρόλογος του J. Bruner
για την ελληνική έκδοση 29

Πρόλογος 33

Οι χρήσεις της ιστορίας 37

Νόμος και λογοτεχνία 79

Η αφηγηματική δημιουργία του εαυτού 111

Λοιπόν, γιατί η αφήγηση; 141

Σημειώσεις 163

Σημείωμα
του επιμελητή έκδοσης

Στο σύντομο αυτό σημείωμα γίνεται μια μικρή αναφορά στο συγγραφέα Jerome Bruner. Στη συνέχεια περιγράφονται η δομή και τα βασικά χαρακτηριστικά του ανά χείρας βιβλίου και το σημείωμα κλείνει με τις ευχαριστίες του επιμελητή έκδοσης.

Ο Bruner της Άλλης Αμερικής

Οι άνθρωποι του 20ού και του 21ου αιώνα ευτύχησαν να γνωρίσουν τον καθηγητή Ψυχολογίας Jerome Bruner και το επιστημονικό του έργο. Πολλοί ισχυρίζονται, μαζί και ο γράφων, ότι ο Bruner ανήκει στην κατηγορία των μεγάλων πρωτοπόρων της ψυχολογίας, όπως οι Freud, Vygotsky, Piaget.

Ο Bruner σπούδασε ψυχολογία στο Πανεπιστήμιο Duke και έκανε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στο Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Harvard, όπου και δίδαξε για 27 χρόνια (1945-1972). Στη συνέχεια δίδαξε στην Οξφόρδη για επτά χρόνια, ενώ απασχολήθηκε και ως επισκέπτης καθηγητής σε πολλά άλλα πανεπιστήμια στην Αμερική και την Ευρώπη. Το 1961 ίδρυσε το περίφημο Κέντρο Γνωστικών Σπουδών στο Harvard, το οποίο και διηύθυνε έως το 1972. Από το 1991 μέχρι σήμερα διδάσκει στη Νομική

Σχολή του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης και από το 1998 φέρει τον τίτλο Research Professor of Psychology στο ίδιο πανεπιστήμιο. Έχει τιμηθεί με τον τίτλο του επίτιμου διδάκτορα από 15 πανεπιστήμια (Harvard, Columbia, Yale, Σορβόννη, Βερολίνου, Μαδρίτης, Γενεύης κ.ά.) καθώς και από πολλούς επιστημονικούς συλλόγους, έχει προταθεί και έχει κερδίσει διεθνή επιστημονικά βραβεία (Balzan, G.S. Hall κ.ά.). Διετέλεσε πρόεδρος του Συλλόγου Αμερικανών Ψυχολόγων και το 1997 έγινε επίτιμος δημότης της Reggio Emilia στην Ιταλία για την προσφορά του στην ανάπτυξη των περίφημων νηπιαγωγείων του. Το πρώτο βιβλίο του εκδόθηκε το 1944 (*Mandate from the People*)· ακολούθησαν άλλα 19 καθώς και 300 περίπου επιστημονικά άρθρα και ανασκοπήσεις. Μεγάλο μέρος της ερευνητικής του εργασίας επικεντρώθηκε στο πώς οι άνθρωποι αποκτούν και χρησιμοποιούν τη γνώση και στο πώς η κουλτούρα συνδράμει σε αυτό.

Πολλοί επίσης ευτύχησαν να τον γνωρίσουν ως πρόσωπο. Όπως διαπιστώνουν, πρόκειται για έναν πολύ απλό, χαμογελαστό, χωρίς έπαρση άνθρωπο-πολίτη του κόσμου, με υψηλή αίσθηση κοινωνικής ευθύνης και χιούμορ. Άτομο ανήσυχο για τα βάσανα των ανθρώπων, όλων των ανθρώπων. Νους ανοικτός. Με μια ασίγαστη και συνάμα απίστευτη δημιουργική παραγωγικότητα. Σήμερα, στα 88 του χρόνια, ο Jerome Bruner εξακολουθεί να διδάσκει, να γράφει, να ερευνά, να συμμετέχει σε επιστημονικές συναντήσεις και σε κοινωνικές διαμαρτυρίες.

Δεν του αρκούν τα γεγονότα. Θέλει μια άλλη πραγματικότητα, πιο ανθρώπινη. Γι' αυτό *φεύγει*, όπως ο ποιητής του Αριστοτέλη, παρασέρνοντάς μας στη χώρα του πιθανού, εκεί όπου διστάζουμε να πάμε για να μη χάσουμε τα κεκτημένα και τη βολή μας, εκεί όπου η ζωή –για όλους– θα μπορούσε να είναι πιο υποφερτή. Σ' αυτή τη χώρα ανέ-

καθεν μόνο οι μεγάλοι ποιητές, οι κοινωνικοί επαναστάτες και οι δημιουργικοί επιστήμονες τολμούσαν να πατήσουν: στη χώρα του πιθανού, τη χώρα που τρέμουν οι βολεμένοι σύγχρονοι «ρεαλιστές» πολιτικοί, τη χώρα που χαλά τον ύπνο των κάθε λογής παλιών και σύγχρονων τυράννων και τυραννίσκων. Ο Bruner γράφει ότι αυτό συχνά κάνουν οι πρωτοπόροι. Εκείνο που δεν γράφει είναι ότι το ίδιο ακριβώς κάνει και αυτός εδώ και πολλές δεκαετίες. Με τις νέες επιστημονικές ιδέες του και τις εξαιρετικά ευφυείς και καρποφόρες έρευνές του στην ψυχολογία και στον κόμβο των κοινωνικών επιστημών, ο Jerome Bruner εξακολουθεί να εκπλήσσει τους μαθητές, τους συναδέλφους και τους αναγνώστες του.

Ο ίδιος δεν στάθηκε στον τίτλο του δημιουργού της γνωστικής επανάστασης, δηλαδή στο ξεπέρασμα του συμπεριφορισμού (behaviorism) και στην επαναφορά του νοήματος ως κεντρικής έννοιας της ψυχολογίας και των κοινωνικών επιστημών. Προχώρησε στην κριτική εκείνων που μπέρδεψαν την έννοια του νοήματος με την έννοια της υπολογισιμότητας, το νόημα με την πληροφορία, τον ανθρώπινο νου με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή. Δεν αρκέστηκε στη μελέτη της γνώσης που συντελείται σε κεφάλια μοναχικών ανθρώπων, όπως έκανε ο μεγάλος Piaget, αλλά προχώρησε στη μελέτη των εργαλείων της κουλτούρας και υλοποίησε το όνειρο του μεγάλου Vygotsky –ο νους λειτουργεί μέσα και έξω από το δέρμα μας. Η κουλτούρα ταξιδεύει από γενιά σε γενιά και από μυαλό σε μυαλό, αλλάζοντας τους ανθρώπους, οι οποίοι την αλλάζουν, τονίζει και ξανατονίζει ο Bruner, χωρίς να πτοείται από την έπαρση της σύγχρονης βιολογικής αιτιοκρατίας και του άκρατου αναγωγισμού. Η ανθρώπινη δράση διαμορφώνεται από την κουλτούρα και την αναζήτηση νοήματος, ενώ η βιολογία είναι μια συνθήκη για δράση ή ένας

περιορισμός της δράσης, τον οποίο η κουλτούρα μπορεί να χαλαρώσει, ισχυρίζεται ο Bruner.

Ο Bruner δεν αρκέστηκε στον πρωταγωνιστικό ρόλο που έπαιξε στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση η οποία έλαβε χώρα στις ΗΠΑ κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, ούτε αρκέστηκε στο γεγονός ότι υπήρξε από τους εμπνευστές του Head Start στην πατρίδα του, αλλά εξακολουθεί να υπηρετεί την προσχολική εκπαίδευση εργαζόμενος ως σύμβουλος, από το 1995, στα περίφημα κέντρα προσχολικής αγωγής της Reggio Emilia στην Ιταλία. Ούτε και κουράστηκε μετά από 58 χρόνια πανεπιστημιακής διδασκαλίας, και έτσι σήμερα τον βρίσκουμε να διδάσκει στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης. Επιπλέον, οι πάμπολλες επιστημονικές διακρίσεις δεν τον οδήγησαν στην αλαζονεία· αντίθετα, τον έκαναν πιο επικίνδυνο για εκείνους που υπονομεύουν την παιδεία.

Έχει λεχθεί ότι ο Bruner είναι πολύ πιο επαναστάτης από ό,τι φαίνεται. Αυτό που δεν λέγεται είναι ότι τα τελευταία 60 χρόνια ο Bruner, ως επιστήμονας και πολίτης του κόσμου, έχει «κερδίσει» παντού αμέτρητους φοιτητές και επιστήμονες, αλλά και μη ειδικούς –ανθρώπους που ώθησε να δουν πώς θα μπορούσε να είναι ο κόσμος αν... Ο Bruner –της Άλλης Αμερικής– δεν είναι πια μόνος, όπως από κάποιο χρονικό σημείο και μετά δεν ήταν μόνοι οι Ευρωπαίοι Freud, Vygotsky και Piaget.

Τι θα μπορούσαν άραγε να απαντήσουν πολλοί πολιτικοί της χώρας του (και άλλων δυτικών χωρών) στον Bruner, ο οποίος επικρίνει με αφοπλιστικό τρόπο την *αδράνεια* και την *πλήρη απουσία προβληματισμού* τους σε θέματα παιδείας, καθώς και την «τυφλή» και «αποτυχημένη» διεθνή πολιτική τους; Αδρανείτε, τους ρωτά, επειδή «νικήσαμε» τους Ρώσους, επειδή η πιο πλούσια

χώρα της γης έχει αλλά και παράγει φτωχούς; Αδρανείτε τη στιγμή που δεν υπήρξε ούτε ενός λεπτού σιγή για τις χιλιάδες καταπιεσμένων Ιρακινών πολιτών που σκοτώθηκαν στην Καταιγίδα της Ερήμου; Ποια *ιστορία* και με *ποιο τρόπο θα αφηγηθούμε* στα παιδιά μας όσα συμβαίνουν σήμερα στη χώρα μας και σε άλλες χώρες εξαιτίας μας, εμείς που μείναμε η μόνη υπερδύναμη στη γη; Αυτά έγραφε ο Bruner πέντε χρόνια πριν το τρομοκρατικό χτύπημα στους δίδυμους πύργους (*The Culture of Education*, 1996, σελ. 88, το βιβλίο μεταφράζεται και σύντομα θα εκδοθεί στη γλώσσα μας).

Και αυτός είναι ο πιο ήπιος Bruner –και συνήθως είναι πολύ ήπιος ως άνθρωπος– γιατί στο ανά χείρας έργο θα τον βρούμε με συστηματικό, ευφυή και σοφό τρόπο να αποκαλύπτει, *μέσω της χρήσης και της ανάλυσης των ιστοριών*, κρυμμένες όψεις του δικαίου (νομικές ιστορίες που δείχνουν ότι «ο νόμος ανήκει ακόμη στο λαό»), κρυμμένες όψεις της λογοτεχνίας (που την καθιστούν εργαλείο ελευθερίας, φαντασίας και λογικής), κρυμμένες όψεις του εαυτού (που πάνε πέρα από όσα πρόταξε ο μεγάλος Freud), κρυμμένες δυνατότητες της ιατρικής (που την εξανθρωπίζουν) *–ο Bruner της Άλλης Αμερικής*.

Όταν αναφέρονται στον Bruner, τα εγχειρίδια ψυχολογίας γράφουν για τα επιστημονικά του ευρήματα στις περιοχές της αντίληψης, της μνήμης, της μάθησης, της σκέψης, της γλώσσας, της ψυχολογικής ανάπτυξης, της πολιτισμικής του ψυχολογίας, της διεπιστημονικής του προοπτικής, της τρέχουσας ερμηνευτικής του προσέγγισης. Σπάνια όμως κάνουν αναφορά στον άνθρωπο.

Ο Bruner γεννήθηκε τυφλός και είδε το φως μετά τα δυο του χρόνια, ύστερα από πολλές εγχειρήσεις. Έφυγε νέος από τις ΗΠΑ και ήρθε στην Ευρώπη για να πολεμήσει τους Ναζί. Υποστήριξε σε δικαστικές μάχες τα δικαιώμα-

τα των μαύρων παιδιών για πραγματικά ίση μεταχείριση στην εκπαίδευση των ΗΠΑ.

Τα εγχειρίδια όμως σπάνια αναφέρουν ότι φοβάται τα μεγάλα συστήματα σκέψης, ότι πιστεύει στη δύναμη του πιθανού που ενέχει την ελπίδα για έναν κόσμο με λιγότερα βάσανα. Δεν γράφουν ότι στον Jerome Bruner δεν αρέσουν η πειθαρχία και τα όρια, γι' αυτό και *φεύγει* συνεχώς –από την έρευνα στον έναν ψυχολογικό κλάδο φεύγει και πάει στην έρευνα σε έναν άλλο κλάδο, από την ψυχολογία περνά στη γλωσσολογία, στην ανθρωπολογία, στη φιλοσοφία, στη φιλολογία, στη νομική· πετά από τη μια κορφή στην άλλη, γνωρίζοντας ότι δεν υπάρχει Όλυμπος από όπου θα μπορούσε να δει και να κατανοήσει τα πάντα. *Και από όπου περνά ο Bruner η έρευνα, η θεωρία και η σοβαρή παρέμβαση ανθίζουν.* Σε αυτή τη συναρπαστική πορεία ποτέ δεν διέκοψε τους διαλόγους με μικρούς και μεγάλους: ανάμεσά τους ο Αριστοτέλης, ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής, πολλοί άλλοι αρχαίοι αλλά και σύγχρονοι διανοητές, καθώς και πολλοί φοιτητές.

Ο Bruner είναι το τέταρτο παιδί μιας μεσοαστικής *πολωνο-εβραϊκής* οικογένειας. Ανατράφηκε σε ένα περιβάλλον με έντονη την εβραϊκή *σκεπτικιστική* παράδοση· ήταν ένα παιδί που πάντα *έφευγε* και συνεχίζει να *φεύγει* στην αβέβαιη θάλασσα του πιθανού –εκεί όπου δεν υπάρχουν διακρίσεις, όπως εκείνες που έζησε ως νεαρός, εβραϊκής καταγωγής φοιτητής στο Κολέγιο του Duke–, στην ίδια θάλασσα που αργότερα, μαζί με το συνάδελφό του Α. Amsterdam, οδήγησαν τους νεαρούς φοιτητές της Νομικής του Harvard να πουν λόγια σκληρά για τον ίδιο το Θεό του Αβραάμ, όπως θα διαβάσετε στο ανά χείρας έργο.

Ο Bruner γεννήθηκε το 1915 στη Νέα Υόρκη των ΗΠΑ, μια πόλη που λατρεύει. Πατέρας δύο παιδιών, παππούς εγγονών που αγαπά, «πατέρας» πολλών παραγωγικών

και καλά γνωστών επιστημόνων, ο «Jerry» συνεχίζει το ταξίδι του στην επιστήμη και στη ζωή με τη σύζυγό του, καθηγήτρια Ψυχολογίας Carol Fleisher Feldman, *μια παρουσία αντάξια της συναρπαστικής και παραγωγικής του περιπέτειας στην Άλλη τους Αμερική.*

Τον Οκτώβριο του 2002, σε μια σεμνή τελετή στο Ρέθυμνο, ο καθηγητής Jerome Seymour Bruner αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτορας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Στο Ηράκλειο, πριν την αναγόρευση, έλαβε χώρα ένα διεθνές συμπόσιο προς τιμήν του καθηγητή Bruner, όπου εκτός από τον τιμώμενο και τη σύζυγό του συμμετείχαν αρκετοί συνάδελφοι από το εξωτερικό (C. Trevarthen, D. Stern, κ.ά.), το εσωτερικό, καθώς και πάρα πολλοί Έλληνες φοιτητές. Τα πρακτικά του συμποσίου πρόκειται σύντομα να εκδοθούν στην αγγλική γλώσσα και πιθανόν και στην ελληνική.

Ο Colwyn Trevarthen είπε, μεταξύ άλλων, για τον ερχομό του Bruner στην Κρήτη:

> *Τιμώντας τον Jerome Bruner το Πανεπιστήμιο Κρήτης αποτίει φόρο τιμής σε ένα γίγαντα μεταξύ των δασκάλων, σε πρόσωπο γεμάτο «ενθουσιασμό» με την αρχική ελληνική σημασία της λέξης. Από ψηλά, στη σπηλιά του, ο Δίας θα είναι ευχαριστημένος.*

Δημιουργώντας ιστορίες: Ο Bruner της Άλλης Επιστήμης

Το παρόν είναι το «τελευταίο», το 20ό βιβλίο του Jerome Bruner, μέχρι να εκδοθεί η επόμενη... έκπληξη. Το ενδιαφέρον αυτό έργο συμπυκνώνει πολλά από όσα μας έμαθε ο Bruner τα τελευταία 60 χρόνια και ταυτόχρονα μας δείχνει τα τρέχοντα θεωρητικά και ερευνητικά του ενδιαφέροντα.

Ο τίτλος του βιβλίου είναι ακριβής. Η δομή απλή. Οι στόχοι ρητοί και υπόρρητοι. Ο λόγος του Bruner μεστός νοήματος, συναρπαστικός, αυτοβιογραφικός, αυτοκριτικός, ερμηνευτικός και προκλητικός. Τα μέσα διεπιστημονικά και συγκλίνοντα. Ο Bruner σε μια από τις καλύτερες στιγμές του.

Ο τίτλος *Δημιουργώντας Ιστορίες: Νόμος, Λογοτεχνία, Ζωή* συμπυκνώνει τα περιεχόμενα και δείχνει το χώρο στον οποίο κινείται ο συγγραφέας. Πώς και γιατί οι άνθρωποι δημιουργούμε ιστορίες –ιστορίες νομικές, ιστορίες λογοτεχνικές και ιστορίες για τον εαυτό μας– και ποιος είναι ο ρόλος της αφήγησης των ιστοριών στη ζωή μας;

Η δομή του βιβλίου είναι πολύ απλή: ένας κατατοπιστικός πρόλογος, τέσσερα κεφάλαια και οι σημειώσεις. Στον πρόλογο ο Bruner σημειώνει πώς γεννήθηκε το έργο αυτό στο Πανεπιστήμιο της Μπολόνια –ένα παλαιό κέντρο *ερμηνευτικού* αναβρασμού που είχε πάντοτε «*προβλήματα με την εξουσία*», εκεί όπου σπούδασε ο ατίθασος φοιτητής Dante Alighieri, εκεί όπου σήμερα εργάζεται ο Umberto Eco. Οι σημειώσεις του βιβλίου αντανακλούν το βάθος και το εύρος της μελέτης του συγγραφέα για την αφήγηση –πάντα οι σημειώσεις του Bruner αποτελούν ένα επιπλέον κεφάλαιο στα βιβλία του και ένα «κεφάλαιο» για την επιστήμη.

Ο στόχος του Bruner σε αυτό το έργο είναι κατ' αρχήν ρητός. Γράφει ότι η διαίσθησή μας δεν επαρκεί για να εξηγήσει την *ευκολία* με την οποία εμείς οι άνθρωποι δημιουργούμε και καταλαβαίνουμε το νόημα των ιστοριών από πολύ νωρίς στη ζωή μας, γι' αυτό χρειάζεται ένα είδος μεταφορικής «ανάτασης» για περισσότερη κατανόηση· αυτός είναι ο ρητός στόχος του βιβλίου. Και όμως, σε σημεία όπου ο αναγνώστης δεν το περιμένει, ο Bruner θέτει παλιά και νέα ερωτήματα και τα απαντά. Για παράδειγμα,

μιμείται η τέχνη τη ζωή, μήπως και η ζωή μιμείται την τέχνη, ή τι άλλο; Μαθαίνουμε να δημιουργούμε ιστορίες ή μήπως διαθέτουμε εξαρχής μια πυρηνική γνώση για την αφήγηση; Γιατί η λογοτεχνία στις μεγάλες στιγμές της είναι κυρίως ανατρεπτική παρά διδακτική; Γιατί η αφήγηση έγινε το συμβολικό όργανο των καταπιεσμένων και των αποδιωγμένων; Γιατί γενικά οι άνθρωποι εμπιστεύονται τη δικαιοσύνη και γιατί τελικά μέσω της αφήγησης «ο νόμος ανήκει ακόμη στο λαό»;

Ο λόγος του είναι μεστός: «*...οι νομικές ιστορίες είναι αφηγηματικές στη δομή, αντιθετικές στο πνεύμα, εγγενώς ρητορικές στο στόχο και δικαιολογημένα ανοικτές στην υποψία*».

Ο λόγος του είναι συναρπαστικός: «*Οι Αμερικανοί... δεν εκδηλώνουν πια τόσο ανοικτά τη στοργή τους: οι άνδρες ανησυχούν μήπως η στοργή τους, εάν απευθύνεται στις γυναίκες, εκληφθεί ως σεξουαλική παρενόχληση, και οι ενήλικοι ανησυχούν μήπως η αγάπη τους, εάν απευθύνεται στα παιδιά, φανεί ως κακοποίηση... Μήπως η νέα μας επιφυλακτικότητα καταλήξει να συσκοτίσει την τρυφερή πλευρά του εαυτού μας*».

Ο λόγος του είναι αυτοβιογραφικός: «*Θυμάμαι την επιστροφή μου στη Νέα Υόρκη... ένα μήνα μετά το ξέσπασμα του Β' Παγκόσμιου Πολέμου*», «*Δίδαξα ένα σεμινάριο στη Νομική Σχολή... Μια ομάδα φοιτητών αναπαράστησε το Θεό ως ένα ναρκισσιστή...*», «*Η σύζυγός μου και εγώ ήμασταν εκεί σε εκπαιδευτική άδεια... Κατέβηκα λοιπόν στην οδό Massacio και πήγα στο παντοπωλείο του Maurizio*».

Ο λόγος του είναι αυτοκριτικός: «*Όταν ήμουν ένας γεμάτος ενθουσιασμό νεαρός ψυχολόγος που λαχταρούσε να περιγράψει τον κόσμο, έγραψα ένα μικρό βιβλίο... η νεανική και γεμάτη πόθο πεποίθησή μου... ήταν βαθιά εσφαλμένη*».

Ο λόγος του με τα χρόνια έγινε ερμηνευτικός: «*Οι ιστορίες... λειτουργούν σε δύο χώρους, σε ένα τοπίο δράσης μέσα στον κόσμο και σε ένα τοπίο συνείδησης, όπου εκτυλίσσονται οι σκέψεις, τα συναισθήματα και τα μυστικά των πρωταγωνιστών. Εκεί, στο τοπίο της δράσης βρίσκεται ένας μεγάλος στόλος, που προετοιμάζεται να σαλπάρει σε μια αποστολή αντιποίνων, για να εκδικηθεί ο Μενέλαος τους Τρώες –χωρίς άνεμο... Αλλά η Κλυταιμνήστρα συνεχίζει να μη συγχωρεί τον Αγαμέμνονα και η θανάσιμη διαφωνία, στο επίπεδο της συνείδησης...*»

Ο λόγος του με τα χρόνια γίνεται όλο και πιο προκλητικός. Μας προκαλεί να πάμε πέρα από την πληροφορία που μας δίδεται, ακόμη και πέρα από την πράξη, και να στοχαστούμε στο χώρο του νοήματος και ακόμη πιο πέρα, στο χώρο του πιθανού: «*Με τον οφειλόμενο σεβασμό στο δικαστή... οι υποθέσεις δικάζονται όχι μόνο με βάση τη νομική τους ουσία, αλλά και με βάση την τέχνη του συνηγόρου στην αφήγηση*», «*ο αυτόπτης μάρτυρας, ακόμη και οι ζωηρές φωτογραφικές μνήμες υπηρετούν πολλούς αφέντες εκτός από την Αλήθεια*», «*Στην Ιταλία, κατά το Μεσαίωνα και την Αναγέννηση, ο μίμος της Κυριακής προκαλούσε τον ίδιο δισταγμό όταν ρωτούσε το εκκλησίασμα μετά από το κήρυγμα για την Πτώση: "Τι κακό υπάρχει στο να γνωρίζουμε για το καλό και το κακό;"*», «*Η λογοτεχνική αφήγηση "υποτάσσει" την πραγματικότητα... Ένας "υποταγμένος" κόσμος, αν και μπορεί να μην είναι άνετος, είναι προκλητικός*», «*Το... δράμα του Freud για το Εκείνο, το Εγώ και το Υπερεγώ... είναι μια ατελής επιχείρηση...*», «*δεν υπάρχει ένας διαισθητικά προφανής και ουσιαστικός εαυτός για να τον γνωρίσουμε*». Φτάνει μέχρι του σημείου να υποστηρίξει ότι *οποιαδήποτε* ανθρώπινη κουλτούρα, εκτός από λύση για την κοινοτική ζωή, συνιστά ταυτόχρονα *μια απειλή και μια πρόκληση* για τα μέλη της·

και ότι η αφήγηση είναι μια πολύ σοβαρή, εξαιρετικά χρήσιμη, απολαυστική και επικίνδυνη υπόθεση.

Τα μέσα για να επιτύχει τους στόχους του είναι διεπιστημονικά και τον βοηθούν να αφηγηθεί όσα θέλει με σαφήνεια και με κάποια αίσθηση χιούμορ. Ο Bruner χρησιμοποιεί τα ερευνητικά ευρήματα της κλασικής και της τρέχουσας ψυχολογίας, αλλά δεν του αρκούν. Έτσι χρησιμοποιεί επιλεκτικά ορισμένες θεωρίες της φιλοσοφίας, της λογοτεχνίας, καθώς και λογοτεχνικά έργα, κλασικά και σύγχρονα. Χρησιμοποιεί τη νομική, αλλά και νομικές ιστορίες, που πάλι δεν του αρκούν, και έτσι προχωρεί στη χρήση ευρημάτων από την ανθρωπολογία, τις νευροεπιστήμες, την ιστορία, και φυσικά δανείζεται ιστορίες από την καθημερινή ζωή τη δική του και των άλλων. Κλείνει δε το βιβλίο του με δυο πρωτοποριακές προσπάθειες από το χώρο της ιατρικής, προκειμένου να στηρίξει τον πυρήνα του επιχειρήματός του με τρόπο αισιόδοξο: από τη χώρα του πιθανού ο Bruner προτείνει ότι αύριο η ιατρική μπορεί να γίνει, *και μέσω της αφήγησης*, πιο ανθρώπινη και πιο αποτελεσματική. Το ίδιο προτείνει στο παρόν και στα άλλα έργα του για την επιστήμη γενικά: μια Άλλη Επιστήμη όπου η διεπιστημονική θεώρηση δεν θα αποτελεί ζητούμενο (όπως τόσο συχνά συμβαίνει σήμερα), αλλά μια αυτονόητη επιστημονική πρακτική στην υπηρεσία των ανθρώπων – όλων των ανθρώπων, κάτι που ο Bruner τονίζει με κάθε τρόπο, εύρημα και επιχείρημα στο ανά χείρας έργο. Ας δούμε εν συντομία μερικές θέσεις και ερωτήματα του Bruner όπως ξετυλίγονται στα τέσσερα κεφάλαια του βιβλίου.

Στο πρώτο κεφάλαιο ο Bruner τονίζει την ξεχασμένη θέση του Αριστοτέλη για την «*περιπέτεια*» και στέκεται στο γεγονός ότι, διερευνώντας τα ανθρώπινα βάσανα, οι ιστορίες έχασαν την αθωότητά τους. Όπως αναφέρει, έχουν τη δύναμη να μορφοποιούν την καθημερινή εμπειρία, καθι-

στώντας παράξενο το σύνηθες μέσω των σχημάτων της γλώσσας και των επινοήσεων που παράγουν νόημα στη χώρα του πιθανού. Η λογοτεχνία είναι όργανο ελευθερίας. «Υποτάσσει» την πραγματικότητα στους πιθανούς της κόσμους. «Είναι η μόνη μας ελπίδα ενάντια στην γκρίζα νύχτα», όπως χαρακτηριστικά γράφει σε προηγούμενο βιβλίο του. Κατόπιν ο Bruner προχωρεί σε μια πρώτη σύγκριση των λογοτεχνικών με τις νομικές ιστορίες, τις ιστορίες που λέγονται στα δικαστήρια. Συζητά τη διαλεκτική σχέση κανονικού και πιθανού, μια γεμάτη ένταση σχέση, η οποία αντανακλάται στο προβλέψιμο, στο νομικό προηγούμενο, στην επίκληση του παρελθόντος αλλά και στην εκτίναξη των λογοτεχνικών ιστοριών από το οικείο στην αβεβαιότητα. Και η ένταση αυτή διαχέεται στη ζωή, στις αφηγήσεις για τον εαυτό μας, στην αυτοβιογραφία –αυτό που ήμουν, αυτό που είμαι, αυτό που θα μπορούσα να ήμουν ή να γίνω. Τι χρειάζεται για να υπάρξει μια ιστορία; Ποιος ο ρόλος της κουλτούρας στη δημιουργία των πάσης φύσεως ιστοριών; Μήπως δεν είναι μόνο η διυποκειμενικότητα που μας διαφοροποίησε από τα άλλα πρωτεύοντα θηλαστικά, αλλά και η δύναμη της κουλτούρας που μας ωθεί να δημιουργούμε και να μεταδίδουμε την εμπειρία μας με αφηγήσεις; Ο Bruner σε μια από τις καλύτερες στιγμές του. Τι ρόλο παίζουν η αντίληψη, η μνήμη και η φαντασία στη δημιουργία ιστοριών; Γιατί δημιουργούμε και αφηγούμαστε ιστορίες, και δεν χρησιμοποιούμε μόνο ημερομηνίες, ονόματα και εικόνες; Γιατί μας αρέσει τόσο πολύ να λέμε και να ακούμε ιστορίες για πλάνα, προσδοκίες και όνειρα που λοξοδρόμησαν; Είναι οι ιστορίες μόνο προϊόντα της γλώσσας ή μήπως αποτελούν κρίσιμο συστατικό της κοινωνικής συνύπαρξης και του πολιτισμού; Γιατί αρέσει στα μικρά παιδιά να ακούν, αλλά και να δημιουργούν ιστορίες στους μονολόγους και τους διαλόγους τους; Αρκεί η γλώσσα, και πιο

ειδικά η «γραμματική της πτώσης», για να ξεκινήσει μια ιστορία; Ή μήπως απαιτείται και κάτι άλλο εξαιρετικά οικείο στην ανθρώπινη ζωή; Ο Bruner απαντά με σαφή τρόπο στα ερωτήματα αυτά.

Στο δεύτερο κεφάλαιο ο συγγραφέας περιγράφει τα χαρακτηριστικά των νομικών ιστοριών, τις διαδικασίες κρίσης τους, τη δυσπιστία που υπάρχει απέναντι σε αυτές τις ιστορίες, την εκδίκαση βάσει παλαιών αποφάσεων. Αναλύει γιατί οι περισσότεροι άνθρωποι εμπιστεύονται το νόμο, περιγράφει το ρόλο της νομικής τελετουργίας και δείχνει πώς, μέσω της αφήγησης, *«ο νόμος ανήκει ακόμη στο λαό»*. Εν συνεχεία συγκρίνει τις νομικές με τις λογοτεχνικές ιστορίες. Περιγράφοντας μια δικαστική υπόθεση που συντάραξε τις ΗΠΑ κατά τα μέσα του 20ού αιώνα (χωριστά σχολεία για τα παιδιά των λευκών και των μαύρων) ο Bruner δείχνει με ποιο τρόπο η λογοτεχνία εισβάλλει στο χώρο του δικαίου και ποιοι *λένε σήμερα ότι είναι θύματα των μαύρων!* Οι αφηγήσεις αλλάζουν. Παρά το γεγονός ότι ο νόμος υπολογίζει το παρελθόν, το καθιερωμένο, την πραγματικότητα, ενώ το λογοτεχνικό μυθιστόρημα πλανάται στη χώρα του πιθανού και του φανταστικού, αμφότερα συνιστούν ουσιαστικά όψεις του ίδιου νομίσματος, αφού μοιράζονται το μέσο της αφήγησης ιστοριών.

Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην «αφηγηματική δημιουργία του εαυτού», στην αυτοβιογραφική αφήγηση. Ο Bruner θεωρεί την περιγραφή του Freud για την ψυχική συσκευή λαμπρή αλλά ατελή και προτείνει τη συνέχιση της έρευνας. Ισχυρίζεται ότι δεν υπάρχει ένας εαυτός, αλλά ότι δημιουργούμε και αναδημιουργούμε συνεχώς αφηγηματικά –από τα μέσα και από τα έξω– τον εαυτό μας. Συχνά οι ίδιες οι αναμνήσεις μας πέφτουν θύματα αυτής της αφήγησης και οδηγούν στη διαμόρφωση του μοναδικού κάθε φορά εαυτού, ο οποίος είναι δημό-

σιος, ακόμη και όταν μιλάμε σε μας για τον εαυτό μας –στη μεταμοντέρνα εκδοχή ο εαυτός είναι επίσης ο άλλος. Μέσα από ιστορικά παραδείγματα αφηγηματικών σχεδίων-προτύπων για τον εαυτό (αρχαία Ελλάδα, Κίνα, Ρώμη, χριστιανο-ιουδαϊκή παράδοση, αλλά και σύγχρονη Αμερική) ο Bruner δείχνει πώς η κουλτούρα συνεισφέρει δραστικά στη δημιουργία του εαυτού και πώς η παιδεία και οι πολιτισμοί δεν έμειναν αδιάφοροι στο κρίσιμο αυτό θέμα, θέμα ατομικού ενδιαφέροντος (να είναι κανείς «ειλικρινής απέναντι στον εαυτό του») και δημόσιου ενδιαφέροντος (ο εαυτός ενέχει δέσμευση απέναντι στους άλλους). Στο ερώτημα γιατί απεικονίζουμε τον εαυτό μας μέσω ιστοριών με τόσο φυσικό τρόπο, ο Bruner, εξετάζοντας την τρέχουσα ψυχολογική έρευνα, οδηγείται στην περιγραφή 12 σημείων του εαυτού, τα οποία μετατρέπει αμέσως σε 12 υπομνήσεις για το πώς μπορούμε να πούμε ή να γράψουμε μια καλή ιστορία –ο Δάσκαλος Bruner! Ωστόσο ρωτά ανικανοποίητος: Είναι ο εαυτός που γεννά την αφήγηση ή η αφήγηση για τον εαυτό που τον μορφοποιεί; Η απάντηση που δίνει καθιστά τον εαυτό κάτι σαν μετρική μονάδα, η οποία μας βοηθά να βρούμε τελικά εάν «αυτό είναι το είδος του προσώπου που θέλω πραγματικά να είμαι». Στη συνέχεια ο Bruner συνοψίζει τις αυτοβιογραφίες του ιερού Αυγουστίνου, του Giambattista Vico, του Jean-Jacques Rousseau και του Samuel Beckett, οι οποίοι διαμόρφωσαν νέες εικόνες για τον εαυτό, μολονότι καμιά δεν επικρατεί ποτέ απόλυτα. Ο εαυτός (και η αφήγηση για τον εαυτό) αποτελεί μια πράξη ισορροπίας μεταξύ της αυτονομίας και της δέσμευσης προς τους άλλους. Ο Bruner τονίζει ότι το αφηγηματικό χάρισμα είναι ένας φυσικός τρόπος χρήσης της γλώσσας, ένας ακατανίκητος τρόπος κατανόησης του εαυτού στην αλληλεπίδρασή του με τους άλλους· η στέρηση αυτής της

ικανότητας (όπως στη νευρολογική διαταραχή της δυσαφηγησίας) οδηγεί στην απώλεια της αίσθησης του εαυτού και του άλλου, γιατί ο εαυτός στο βάθος είναι σχεσιακός.

Στο τέταρτο κεφάλαιο *–ένα από τα πιο «δυνατά» κείμενα του Bruner και της σύγχρονης ψυχολογίας –* ο συγγραφέας συνοψίζει τα βασικά σημεία των προηγούμενων κεφαλαίων για την αφήγηση, την οποία θεωρεί απόλαυση αλλά και πολύ σοβαρή υπόθεση: *«κατά βάθος, η αφήγηση είναι μια λαϊκή τέχνη»*, που εξημερώνει το απροσδόκητο, το κάνει περισσότερο σύνηθες, σύνηθες όπως τα μικρά, καθημερινά πράγματα *– «οι ιστορίες είναι για τα μικρά πράγματα»*. Το κανονικό, το αλλόκοτο και η εξημέρωσή του, όλα είναι τρόποι τους οποίους χρησιμοποιεί μια κουλτούρα για να διατηρήσει τη συνοχή της, να συμβιβάσει τις αντίπαλες απόψεις και αφηγήσεις, να διατηρήσει τη διαλεκτική της ικμάδα, τονίζει ο Bruner. Η κουλτούρα δεν είναι μόνο μια λύση για την κοινοτική ζωή, αλλά και μια απειλή και μια πρόκληση για τα μέλη της. Και όταν τα συστήματα ανταλλαγής (Lévi-Strauss) και τα σοβαρά παιχνίδια/τελετουργικά (Geertz) αποτύχουν, επινοούμε νόμους, παραμύθια, ιστορίες, ακόμη και κουτσομπολιά για να αντιμετωπίσουμε το απρόβλεπτο. Στο ερώτημα πώς άρχισε η αφήγηση στο είδος μας και πώς από τη μίμηση περάσαμε στην αφήγηση, ο Bruner θα δώσει τη δική του εκδοχή για το πώς, στην αμφίδρομη σχέση τους, η ζωή άρχισε να μιμείται την τέχνη και όχι μόνο το αντίθετο. Τώρα θεωρεί ότι ήταν *λάθος* αυτό που παλαιότερα είχε υποστηρίξει, ότι οι αφηγήσεις της φαντασίας μπορούν να ελεγχθούν, να αποδειχθούν και να επαληθευτούν με επιστημονικό τρόπο. Ο επιστημονικός και ο αφηγηματικός τρόπος σκέψης είναι δύο *μη* αμοιβαία μεταφράσιμοι νοητικοί κόσμοι. Έχουμε ανάγκη και τους δύο κόσμους

στην ένωσή τους: το αριστερό χέρι της διαίσθησης και το δεξί χέρι της λογικής *μαζί, από κοινού* –Bruner, ο γνωστός γνωστικός ψυχολόγος, μόνο που τώρα, πιο σοφός από τότε, βλέπει τα λάθη του, τα αναθεωρεί και κλείνει το έργο αυτό περιγράφοντας τις *συνέπειες* δύο ιατρικών προσεγγίσεων (ζωής και θανάτου), όπου η ιατρική πράξη καθίσταται, μέσω και της αφήγησης, πιο αποτελεσματική και πιο ανθρώπινη.

Ολοκληρώνοντας θέλω να ευχαριστήσω τον καθηγητή Jerome Bruner που μου εμπιστεύτηκε την επιμέλεια του έργου αυτού στην ελληνική γλώσσα. Τον ευχαριστώ επίσης θερμά για τις διευκρινίσεις που πάντα πρόθυμα μου έστελνε για μια όσο το δυνατόν πιο «πιστή» απόδοση του κειμένου του, αν και η ευθύνη για ό,τι δεν αποδόθηκε όσο θα επιθυμούσαμε όλοι βαραίνει αποκλειστικά τον γράφοντα. Τον ευχαριστώ ακόμη για τον πρόλογό του στην παρούσα έκδοση. Ευχαριστώ θερμά τις συναδέλφους μου, κυρίες Βίκυ Τσούρτου και Κατερίνα Πολυδάκη, οι οποίες σήκωσαν το βάρος της μετάφρασης αυτού του δύσκολου και προκλητικού βιβλίου· ελπίζω ότι η συνεργασία αυτή δεν ήταν μόνο μια δοκιμασία που συχνά άγγιζε τα όρια των όποιων μεταφραστικών μας ικανοτήτων, αλλά και μια ευκαιρία να κατανοήσουμε καλύτερα τη συμπυκνωμένη στο βιβλίο αυτό σκέψη του Bruner. Ευχαριστώ τον έμπειρο νομικό κύριο Δημήτρη Ξυριτάκη για τη βοήθειά του στη μετάφραση κρίσιμων νομικών όρων, παρόλο που ο γράφων είναι σίγουρος ότι αν και οι δύο βρίσκαμε τον απαιτούμενο χρόνο το αποτέλεσμα θα ήταν καλύτερο. Ευχαριστώ τη Γωγώ Ανδρουλάκη για όσα μου έμαθε και πάλι για τη γλώσσα μας, κάνοντας την πρώτη, κρίσιμη φιλολογική επιμέλεια του βιβλίου. Ευχαριστώ τις εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα και τον κύριο Παύλο Παπαχριστοφίλου για την παραγωγική συνεργασία μας. Η κυρία Χρύσα Ξενάκη

στάθηκε για άλλη μια φορά πολύτιμη σύμμαχος με τις κρίσιμες παρατηρήσεις της στην πιο ορθή απόδοση του κειμένου. Όχι μόνο μέσα από την αγγλική, αλλά και μέσα από την ιταλική έκδοση του έργου κατάφερε να λύσει δύσκολα μεταφραστικά προβλήματα –χωρίς τη συμβολή της η παρούσα ελληνική έκδοση θα ήταν φτωχότερη. Την ευχαριστώ θερμά. Ευχαριστώ επίσης την κυρία Παναγιώτα Δημοπούλου για τη συμβολή της στην άρτια ηλεκτρονική επεξεργασία του κειμένου, καθώς και την κυρία Μαρίνα Μπίτσικα για το εμπνευσμένο εξώφυλλό της.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΓΙΟΥΜΟΥΤΖΑΚΗΣ
Καθηγητής Ψυχολογίας
Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών,
Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Πρόλογος του J. Bruner
για την ελληνική έκδοση

Χαίρομαι ιδιαιτέρως που αυτό το βιβλίο θα κυκλοφορήσει στην ελληνική γλώσσα, καθ' όσον η έμπνευσή του οφείλεται κατά μεγάλο μέρος στις αναγνώσεις μου σχετικά με τον κλασικό ελληνικό πολιτισμό. Στην πραγματικότητα, οι σχέσεις μου με την Ελλάδα πηγαίνουν πέρα από τις παραπάνω αναγνώσεις. Πρόσφατα επίσης είχα τη μεγάλη χαρά και το κέρδος να «βρεθώ εκεί», στην Ελλάδα, και να συζητήσω με φίλους για κλασικά θέματα που ακόμη και σήμερα είναι επίκαιρα –ιδιαιτέρως να βρεθώ στην Κρήτη, όπου σύμφωνα με το μύθο ακόμη και σήμερα ο Δίας αφουγκράζεται καθισμένος στις βουνοκορφές της.

Το παρόν βιβλίο αναφέρεται στο σύγχρονο κόσμο, αναφέρεται στο νόμο, τη λογοτεχνία και τη ζωή, όπως τα γνωρίζουμε σήμερα. Λέγεται ότι στην αρχαία Αθήνα, όταν δεν παίζονταν επί σκηνής έργα του Σοφοκλή, του Ευριπίδη, του Αριστοφάνη ή του Αισχύλου, οι πολίτες κατέφευγαν στα δικαστήρια για διασκέδαση και διαφώτιση. Και αν δεχτούμε τις πηγές, στη συνέχεια οι πολίτες περπατώντας στην Αγορά συζητούσαν αυτές τις νομικές υποθέσεις όχι μόνο με τη γλώσσα του δικαίου αλλά και με τη γλώσσα της δραματουργίας. Διαβάζοντας για άλλη μια φορά την *Ποιητική* του Αριστοτέλη, μπορώ εύκολα να τον φανταστώ, μαζί με άλλους περιπατητές, να συζητά τη συγ-

γένεια ανάμεσα στο έγκλημα και στις άλλες μορφές της «*περιπέτειας*» που ανατρέπουν τη ζωή μας με το απροσδόκητο.

Όπως στην τραγωδία *Αντιγόνη*. Αλήθεια, γιατί ο νεκρός Πολυνείκης πρέπει να παραμείνει άταφος με διαταγή του θείου του και βασιλιά των Θηβών, Κρέοντα, εναντίον του οποίου επαναστάτησε ο νεαρός πολεμιστής; Και γιατί ο Κρέων εμμένει στην απόφασή του να εμποδίσει την ανιψιά του –και αδελφή του νεκρού πολεμιστή– Αντιγόνη να νομιμοποιήσει το θάνατο του αδελφού της προβαίνοντας στον ενταφιασμό του; Πού επιτέλους βρίσκεται η δικαιοσύνη και σε ποιο βαθμό διαμορφώνεται από την αναγκαιότητα του δράματος;

Και κάτι ακόμη πιο αινιγματικό: Γιατί τα δεινά της Αντιγόνης, του Κρέοντα, ακόμη και του νεκρού Πολυνείκη συνεχίζουν να γράφονται ξανά και ξανά, να ανεβαίνουν σε διαφορετικές θεατρικές παραστάσεις, να αναθεωρούνται; Από τον Σοφοκλή έως τον Jean Anouilh μεσολαβούν δυο χιλιετίες. Και όμως το δράμα τους συνεχίζει να μας συναρπάζει, όπως και τα νομικά θέματά τους και τα ανθρώπινα διλήμματά τους. Γιατί;

Στις σελίδες που ακολουθούν δεν θα βρείτε απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά. Αυτό που προσπάθησα κυρίως να κάνω ήταν να εξετάσω τη φύση των ιστοριών –των αφηγήσεων όπως τις αποκαλούμε– και να ερευνήσω τι είναι, πώς χρησιμοποιούνται και για ποιους σκοπούς. Ενδιαφέρομαι κυρίως για το πώς η προτίμησή μας για την αφήγηση, ως ένας τρόπος οργάνωσης της εμπειρίας μας, διαμορφώνει τις χρήσεις του νου –το κυρίαρχο ενδιαφέρον μου ως ψυχολόγου. Αλλά είναι μάταιο να είναι κανείς μόνο ψυχολόγος! Και αυτό γιατί έχουμε γεννηθεί μέσα στην κουλτούρα και ζούμε τη ζωή μας μέσα στον κόσμο της κουλτούρας. Και οι κουλτούρες μάς προσφέρουν συγκε-

κριμένους, ακόμη και ακαταμάχητους τρόπους οργάνωσης της εμπειρίας μας μέσω της αφήγησης. Οι ιστορίες μας γίνονται τόσο πολύ δικό μας κομμάτι ώστε ακόμη και εμείς δεν τις συνειδητοποιούμε –όπως το ψάρι που ανακαλύπτει το νερό τελευταίο!

Αυτό το βιβλίο ήταν η προσπάθειά μου να βοηθήσω το ψάρι να ανακαλύψει το νερό! Βασίζεται σε μια σειρά διαλέξεων που έδωσα στο Πανεπιστήμιο της Μπολόνια. Είμαι ενθουσιασμένος που το βιβλίο τώρα θα είναι διαθέσιμο στην ελληνική γλώσσα, και θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαιτέρως τον Γιάννη Κουγιουμουτζάκη και τους συνεργάτες του, που μπόρεσαν να πραγματοποιήσουν αυτό το έργο με τη μετάφρασή τους. Τον ευχαριστώ επίσης που με ανταμείβει με τη θερμή φιλία του.

JEROME BRUNER
Νέα Υόρκη
23 Νοεμβρίου 2003